FELSEFE DÜNYASI
The Philosophy World
Sayı/Issue: 83 (Yaz/Summer 2026)
ISSN 1301-0875 - eISSN 2822-2970

Yayıncı ve Sahibi/Publisher and Owner
Türk Felsefe Derneği Adına/On behalf of Association for Turkish Philosophy
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Türk Felsefe Derneği, Ankara, Türkiye)

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor
Dr. Merve Nur Sezer (Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Editör/Editor
Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Yazı Kurulu/Editorial Board
Prof. Dr. Celal Türer
(Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
Prof. Dr. Christof Rapp
(Ludwig Maximilians Universität, München, Germany)
Prof. Dr. Dean Zimmerman
(Rutgers University, New Jersey USA)
Prof. Dr. Duncan Pritchard
(University of California Irvine, Irvine USA)
Prof. Dr. Jason Brennan
(Georgetown University, Washington DC, USA)
Prof. Dr. Muhammet Enes Kala
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
Prof. Dr. Fulya Bayraktar
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Eros Carvalho
(Universidade Federal do Rio Grande do Sul, Porto Alegre, Brazil)
Assoc. Prof. Dr. Zalán Gyenis
(Jagiellonian University, Kraków, Poland)
Doç. Dr. Fatih Özkan
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
Dr. Gary N. Kemp
(University of Glasgow, Glasgow, United Kingdom)

Alan Editörleri/Section Editors
Prof. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu
(Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye)
Prof. Dr. Sebile Başok Diş
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye)
Doç. Dr. Mehtap Doğan
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
Doç. Dr. Nihat Durmaz
(Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye)
Doç. Dr. Yurdagül Kılınç
(Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye)
Doç. Dr. Üyesi Nazan Yeşilkaya
(Şırnak Üniversitesi, Şırnak, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Taşkın
(Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Kenan Tekin
(Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Çelik
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Övge Öztürk
(Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat, Türkiye)

Yazım Editörleri/Spelling Editors
Ahmet Hamdi İşcan
(Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
Zehra Eroğlu
(Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Dil Editörleri/ Language Editors
Dr. Hatice İpek Keskin
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, Türkiye)
Abdussamet Şimşek
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Dizinlenme Bilgileri/Indexed by
ULAKBİM TR Dizin (2003'dan itibaren/since 2003)
Philosopher's Index (2004'dan itibaren/since 2004)
ERIH PLUS (2023'den itibaren/since 2023)
PhilPapers (2023'dan itibaren/since 2023)
DOAJ: Directory of Open Access Journals (2024'ten beri/since 2024)
EBSCO Database (2025)
Ulrich's Periodicals Directory (2025)
Felsefe Dünyası uluslararası, süreli ve hakemli bir dergidir; yılda iki sayı yayımlanır; elektronik versiyonu, açık erişimlidir. Derginin online versiyonu ücretsizdir.
The Philosophy World is an international, periodical biannually, and peer-reviewed journal; its digital version is open access. The online version of the journal is free of charge.

Fiyatı/Price: 500 TL | Basım Tarihi/Publication Date: Temmuz/July 2026, 200 Adet/Copies

Adres/Adress
Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Tasarım / Design: Turku Ajans

Baskı / Printed: Uzun Dijital
İstanbul Çarşısı, Zübeyde Hanım, İstanbul Cd. No:48 D:48, 06070 Altındağ/Ankara
Tel: (0312) 341 36 67 | **Sertifika No:** 47865

Çağdaş Zihin Felsefesinde Yeni Bir Ufuk: Bedenlenmiş Biliş Kuramı

Vehbi Metin DEMİR
https://orcid.org/0000-0002-4799-639X |
vmetindemir@uludag.edu.tr
Bursa Uludağ Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Bursa, Türkiye
https://ror.org/03tg3eb07

Seda SURGUN
https://orcid.org/0009-0005-7798-6108 |
sedasurgun@icloud.com
Bursa Uludağ Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Bursa, Türkiye
https://ror.org/03tg3eb07

Öz

Bu makale çağdaş zihin felsefesi alanında özellikle 90'lı yıllardan sonra alternatif bir önem kazanmış olan bedenlenmiş biliş (*embodied cognition*) kuramını değerlendirmektedir. Geleneksel zihin-beden ikiliğini aşmayı amaçlayan bu yaklaşım, bilinci yalnızca beyin merkezli bir süreç olarak değil, bedenin, çevrenin ve eylemlerin bütünsel bir etkileşimi olarak görür. Makalede öncelikle klasik zihin felsefesinin Kartezyen kökleri ve zihni soyut, bedenden bağımsız bir özne olarak konumlandıran anlayışa dikkat çekilmektedir. Ardından, fenomenoloji ve özellikle Merleau-Ponty'nin algı felsefesi çerçevesinde bedenin bilinçle kurduğu asli bağ tartışılmaktadır. Makalenin devamında bedenin bilinç-öncesi tecrübenin kuruluşundaki önemine dikkat çekilmiştir. Beden pozisyonu, mekânsal algı, propriosepsiyon hissi ve beden şeması kavramları aracılığıyla bedenin tecrübenin oluşumundaki önemi incelenmiştir. Bedenlenmiş semantik bölümünde soyut kavramlar, matematiksel düşünce ve mantık için de bedenin kurucu rolü olduğu gösterilmiştir. Bedenlenmiş biliş kuramı, bilişin yalnızca beyinde lokalize edilmiş bir olgu olmadığı; bedenin duyusal, motor ve çevresel bağlamlarıyla birlikte sürekli olarak inşa edilen dinamik bir süreç olduğu iddia etmektedir. Bedenin biliş süreçlerindeki merkezi rolünün kabulü, yapay zekâ araştırmalarından pedagoji ve psikolojiye, etik tartışmalardan toplumsal cinsiyet çalışmalarına kadar geniş bir alanda yeni imkânlar açmaktadır. Makale, çağdaş zihin felsefesinin geleceğinin bedenlenmiş bilinç perspektifiyle daha bütüncül ve çok boyutlu bir ufka yöneldiğini öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: yönelimsellik, beden, beden şeması, beden imgesi, semantik, enaktif yaklaşım

Atıf Bilgisi Demir, Vehbi Metin & Surgun, Seda (2026). Çağdaş Zihin Felsefesinde Yeni Bir Ufuk: Bedenlenmiş Biliş Kuramı. *Felsefe Dünyası, 83*, 4-31, https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1788365	
Geliş Tarihi	22.09.2025
Kabul Tarihi	26.01.2026
Yayım Tarihi	15.07.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – intihal.net
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	felsefedunyasi@tufed.com.tr
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

* Bu makale, Doç. Dr. Vehbi Metin Demir danışmanlığında, Seda Surgun tarafından hazırlanan "Çağdaş Zihin Felsefesinde Alternatif Bir Kuram: Bedenlenmiş Bilinç" başlıklı, 2025 tarihli, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

A New Horizon in Contemporary Philosophy of Mind: The Theory of Embodied Cognition

Vehbi Metin DEMİR
https://orcid.org/0000-0002-4799-639X | vmetindemir@uludag.edu.tr
Bursa Uludağ University, Department of Philosophy, Bursa, Türkiye
https://ror.org/03tg3eb07

Seda SURGUN
https://orcid.org/0009-0005-7798-6108 | sedasurgun@icloud.com
Bursa Uludağ University, Department of Philosophy, Bursa, Türkiye
https://ror.org/03tg3eb07

Abstract

This article examines the theory of embodied cognition, which has gained increasing prominence as an alternative approach in contemporary philosophy of mind, particularly since the 1990s. Aiming to overcome the traditional mind–body dualism, this approach conceives consciousness not as a purely brain-centered process but as a holistic interaction of body, environment, and action. The article first highlights the Cartesian roots of classical philosophy of mind, which conceptualize the mind as an abstract and disembodied subject. It then discusses the fundamental relationship between body and consciousness within the framework of phenomenology, with particular emphasis on Merleau-Ponty's philosophy of perception. The subsequent sections underscore the role of the body in the constitution of pre-reflective experience. Through concepts such as bodily posture, spatial perception, proprioception, and body schema, the article analyzes the body's constitutive function in the formation of experience. In the section on embodied semantics, it is argued that the body also plays a foundational role in abstract concepts, mathematical reasoning, and logical thought. The theory of embodied cognition maintains that cognition is not a phenomenon localized solely in the brain but a dynamic process continuously constructed through the body's sensory, motor, and environmental engagements. Recognizing the central role of the body in cognitive processes opens new possibilities across a wide range of fields, from artificial intelligence research to pedagogy and psychology, as well as from ethical debates to gender studies. The article concludes by suggesting that the future of contemporary philosophy of mind is moving toward a more holistic and multidimensional horizon through the perspective of embodied consciousness.

Keywords: intentionality, body, body schema, body image, semantics, enactive approach

Citation Demir, Vehbi Metin & Surgun, Seda (2026). Çağdaş Zihin Felsefesinde Yeni Bir Ufuk: Bedenlenmiş Biliş Kuramı. *Felsefe Dünyası*, *83*, 4-31, https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1788365	
Date of Submission	22.09.2025
Date of Acceptance	26.01.2026
Date of Publication	15.07.2026
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes – intihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	felsefedunyasi@tufed.com.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Çağdaş zihin felsefesinde zihin ve bilinç kuramları, zihin-beden problemini Kartezyen düalizmin miras bıraktığı çerçeveden devralarak şekillenmiştir. Bu bağlamda, özellikle hesaplamacı kuramlar ile işlevselcilik gibi yaklaşımlar, bilinci temelde bilişsel süreçlerin karmaşık bir organizasyonu olarak kavramış; öznel deneyimi yalnızca bilgi işleme mekanizmalarıyla açıklamaya yönelmişlerdir. Özdeşlik kuramı, zihinsel durumların doğrudan beyin durumlarıyla özdeş olduğunu savunarak indirgemeci bir yaklaşım geliştirmiştir. Buna karşın anti-indirgemeci yaklaşımlar, özellikle fenomenal bilincin doğasına ilişkin açıklama güçlüklerine odaklanarak, bilincin yalnızca nedensel işleyişe indirgenemeyecek nitelikler taşıdığını savunmuşlardır.

Bu kuramsal yönelimler, bilinci yalnızca kavramsal ya da ontolojik bir sorun olarak değil, aynı zamanda metodolojik bir problematik olarak da gündeme taşımıştır. Bilimin açıklama yöntemleriyle felsefi çözümleme arasında nasıl bir diyalog kurulması gerektiği sorusu, özellikle fenomenal deneyimi birinci şahıs perspektifini ve "bir şey olmaklık" (İng. *what-it-is-like*) problemini konu alan tartışmalarda merkezi bir yer edinmiştir. Bununla birlikte, söz konusu yaklaşımların büyük bir bölümü, bilinçli deneyimin yalnızca beyin merkezli bir süreç olmadığını, bedenin ve bedenlenmiş öznel deneyimin de hesaba katılması gerektiğini göz ardı etmiştir. Bu durum, bilinci anlamaya yönelik çabaların önemli bir açığını ve aynı zamanda geleceğe yönelik kuramsal bir imkân alanını ortaya koymaktadır.

Descartes'ın uzama dair özellikler ile zihne dair özelliklerin biri biriyle tümden farklı olduğunu ispatlayarak iyi ayrı töz olduğunu iddia etmesinden sonra zihin ile bedenin nasıl ilişki kurabileceği sorunu "zihin-beden" problemi olarak felsefeye miras kalmıştır (Westphal, 2020, s. 39). Modern felsefedeki metafizik sistemlerden sonra 20. yüzyılın başında psikolojiden hareketle yola çıkan davranışçılık ekolü, zihinsel yaşamı bir sorun olmaktan çıkararak, zihni sadece gözlemlenebilir davranışlar yönünden ele almayı denemiş, bu yönüyle probleme "şifa olmayı" hedeflemiştir (Ryle, 2020, s. 74). Tüm zihinsel yaşamın davranış ve eğilimlerin sonucu olduğunu söyleyen Ryle bunun gerisinde bir ruh ya da bilinç arayan Kartezyen düşüncenin makinedeki hayalet dogması içinde olduğunu söyler (Ryle, 2020, s. 81). Tüm zihni sonradan edinilmiş davranışlara indirgemeye kalkan bu ekole en sert eleştiri Noam Chomsky'nın doğuştanlık (nativism) iddiasıdır (Churchland, 2012, s. 37). İnsan zihninin temel unsuru olan dilin doğuştan insanda yer aldığını ve zihnin içyapısının açıklama için zorunlu olarak hesaba katılması gerektiğini göstermiştir (Chomsky, 2001). Chomsky'nin bu itirazı zihnin

yapısının araştırılmasının önünü açmıştır. Özellikle o dönemde gelişen bilgisayar bilimlerinin de etkisiyle öne çıkan işlevselcilik zihin durumlarının zihinsel faaliyetleri gerçekleştiren işlevler olduğunu savunmuştur. "Zihin durumlarının maddi durumlar değil de onlara sahip olan yaratıkların işlevsel durumları olduğu" fikri temel tezdir (Heil, 2020, s. 140). Putnam gibi işlevselci filozoflar zihinsel durumların tıpkı makinedeki işlevsel durumlar gibi olduğunu düşünmüştür (Bailey, 2019, s. 175). İşlevselciliğin bir türevi olan Jerry Fodor'un gelitirdiği Temsili Zihin Kuramı'na göre düşünceler, zihinde içsel temsiller olarak yer alır ve bu temsillerin sentaks yapıları, onları işlerken izlediğimiz hesaplamalı süreçleri belirler. İşlevselcilik ve temsili zihin kuramı, bir yandan fizikalizme karşı zihnin beyne indirgemesine itiraz ederken öte yandan zihinsel yaşamı sadece soyut-mantıksal bir hesaplama yapısına dönüştürmeyi hedeflemiştir. Onlara göre zihinsel yaşamı açıklamada bedenin ve beynin hiçbir önemi yoktur, donanım gereksizdir aslolan yazılımdır. Sadece hesaplamalı, sentaktik işlevler ile tüm zihinsel süreçler anlaşılabilir. Bu güçlü iddianın yetersizliğine John Searle Çin Odası düşünce deneyi ile ortaya koymuş, zihinsel süreçlerin, özellikle anlamın sadece işlevsel süreçlere indirgenemeyeceğini izah etmiştir (Searle, 2005).

İşlevselcilik ve temsili zihin kuramı beyni önemsizleştirip tamamen soyut-mantıksal yapıya odaklanırken bunun tam karşı kutbunda fizikalist materyalizm yer alır. Özellikle Patrichia Churchland tüm zihin durumlarının beyin durumlarına indirgenebileceğini, zihinsel terminolojinin kullanımının sadece hatalı bir halk psikolojisi dili olduğunu cesurca savunmuştur (Churchland, 2012, s. 93). İndirgemeci materyalistlere göre zihinsel yaşamdaki öznel hisler açıklanmak zorunda değildir cevaplanması gereken sadece beyinde görsel sistemin etkinliğini nasıl gerçekleştirdiğidir (Blackmore, s. 73). Patricia Churchland'ın kuramına göre zihni anlamanın gerekli ve meşru yolu, beyni anlamaktır. Beyin de vektör-matris temelli bağlantısal sinirsel dönüşüm modellerine göre çalışan nöral bir ağdır (Churchland, 2020, s. 459). Görüldüğü gibi zihin durumlarının beyin durumları olduğunu söyleyen indirgemeciler fenomenal tecrübenin varlığını reddederler.

Zihnin beynin işlemleri dışında bir şey olmadığını düşünen Daniel Dennett' da fenomenal bir bilinci yaratan bir ayrı töz olduğu fikrini reddeder (Dennett, 2020, s. 46). Dennett, beyinde öznel yaşamı mümkün kılan bilinç/ruh gibi mitsel/mitik bir yerin varlığına dair nöroanatomik ve nörofizyolojik bir nesnel delilin olmadığını söyler (Revonsuo, 2017, s. 272). Onun geliştirdiği heterofenomenoloji yaklaşımına göre bilinç beynin çeşitli bölgelerinde eşzamanlı olarak işleyen bilişsel süreçlerin çıktılarından oluşan bir anlatı inşasıdır. Öznel deneyimi yaratan beynin ürettiği eşzamanlı kurgu anlatıla-

rıdır (Dennett, 2020, s. 55). Dennett'ın işlevselcilikten çoklu taslaklar modelini, materyalizmden de zihni beyin ile özdeşleştirme fikrini alarak geliştirdiği heterofenomenoloji, kuramı öznel deneyimini doğrudan fenomen olarak görmez. Deneyimin fenomenolojik yönünü inkâr eder işlevselcilik, temsilci zihin kuramı ve indirgemeci materyalizm karşısında fenomenolojik qualia tecrübesinin indirgenemez olduğu konusunda ısrarcı olan filozoflar yer alır.

Özellikle David Chalmers, bilimsel yöntemlerle çözülmesi mümkün olmayan bilincin fenomenolojik boyutunu zor problem olarak belirlemiştir. Chalmers yaptığı ilkece ayrımla birlikte bilincin yapısının ve işlevinin fizikalist görüşle açıklanabileceğini, ancak öznel deneyimin bilim tarafından açıklanamayacağını ileri sürer (Chalmers, 2010, s. 105). Chalmers açısından, fenomenal deneyimin (öznel deneyimin) kendisi, fiziksel dünyanın bir parçası değildir (Revonsuo, 2017, s. 283). Nitelik düalizmi olarak adlandırılan teziyle fenomenal niteliklerin fiziksel dünyada yer alan maddeye indirgenemez bir nitelik olduğunu iddia eden David Chalmers bu fikrini tasvir etmek için zombi argümanını geliştirir. Buna göre normal insanların fiziksel yapıları ile tümüyle aynı olan, her işlevi aynı şekilde gerçekleştiren, ancak bir fenomenal tecrübesi olmayan bir zombi düşünebiliriz. Öyle ise bilinç tümüyle bedene ve işlevlerine indirgenemez. Chalmers, fenomenal bilinci fiziksel dünyayla çelişmeyen, fakat fiziksel özelliklere indirgenemeyen ontolojik bir nitelik olarak tanımlar. Chalmers ile aynı fikirde olan Ned Block da erişebilir bilinç (*access consciousness*) ile fenomenal bilinci (*phenomenal consciousness*) ayırır (Block, 1997, s. 380). Bilgi işleme sistemine benzeyen erişilebilir bilinç kısmı nörobilim ile incelenebilir, ancak fenomenal bilinç beyindeki işlev ve ağlardan tümüyle farklıdır. Bir rengin farkında olmak erişilir bilinçle ilgili olmakla birlikte, bir rengin kişiye has deneyiminin özsel niteliği fenomenal bilinçle ilgilidir ve bilim fenomenal tecrübeyi ilkece açıklayamaz. Thomas Nagel de *Yarasa Olmak Neye Benzer* adlı çalışmasında bilimin üçüncü şahıs bakış açısı ile fenomenolojik "olmaklık" deneyiminin asla erişilemeyeceğini ispatlamaya çalışır (Nagel, 2021). Buna benzer şekilde Galen Strawson'un geliştirdiği panpsişizm de bilincin maddenin dışında olmadığını, evreni oluşturan temel unsurların bile bir ölçüde bilinci olduğunu iddia eder (Güven, 2024, s. 173).

Zihnin doğasına dair çağdaş zihin felsefesi tartışmaları bu şekilde panoramik olarak gözden geçirildiğinde ele alınan kuramlarda dikkat çeken üç unsur görülebilir. Öncelikle, indirgemeci ve işlevselci-temsilci kuramlar bilincin fenomenal yönünü yok sayarak esas açıklaması gereken kısmı hesaba katmamaktadırlar. Buna mukabil indirgemeci-olmayan kuramlar ise bilinci araştırmak için bilimsel bir yolun olabileceği konusunda ilkece olumsuz bir

tavır takınırlar. Bunların dışında, bilinç ve zihne dair tüm kuramlar araştırmalarının temeline nörobilim ve beyni yerleştirir, yaşayan beden sadece beyne indirgenir. Birincisi, indirgemeci ve işlevselci-temsilci kuramlar bilincin öznel ve fenomenal boyutunu açıklama kapsamı dışında bırakarak, bilince ilişkin esas açıklanması gereken tecrübe düzeyini ihmal etmektedir. İkincisi, indirgemeci-olmayan yaklaşımlar ise bilinci konu edinen bir araştırmanın bilimsel olarak mümkün olabileceği fikrine ilkece mesafeli durmakta ve bu nedenle bilimsel açıklama imkânını bütünüyle askıya almaktadır. Üçüncüsü ise, söz konusu kuramlar arasındaki farklılıklara rağmen, zihni araştırmanın temel referans noktasının büyük ölçüde nörobilim ve beyin olduğu yönünde örtük bir uzlaşının varlığıdır; bu çerçevede yaşayan beden, çoğunlukla bilişsel süreçlerin taşıyıcısı olan beyne indirgenmektedir.

Birinci kuram grubu, bilinci açıklarken *neyin açıklanması gerektiği* sorusuna verdiği yanıt bakımından sorunludur. Bu yaklaşımlar, bilinci işlevsel, hesaplamacı ya da temsilci süreçler üzerinden tanımlayarak, bilinç deneyiminin öznel ve fenomenal boyutunu açıklama alanının dışında bırakır. Dolayısıyla burada söz konusu olan eksiklik, bilincin içeriğine ve tecrübe düzeyine ilişkin bir açıklama yetersizliğidir.

İkinci kuram grubu, bilincin *bilimsel açıklanabilirliğine* temelden itiraz etmektedir. Bilincin üçüncü şahıs perspektifinden ele alınamazlığı ve nitelce (qualia) meselesinin ontolojik farklılığını vurgulamaları nedeniyle bilim ile bilinç sorunu arasındaki bağı koparırlar. Bilincin ontolojik olarak farklı bir düzeyde olmasından dolayı bilimsel araştırmanın dışında olduğunu kabul etmekle, bu kuramlar en meşru ve üretken bilgi kaynağı olan bilimle bağını koparak, konuyu çözümsüz bir felsefe bilmeceye dönüştürmektedir.

Üçüncü kuram grubu ise bilincin ne olduğundan ziyade, *bilincin nasıl ve nerede araştırılması gerektiği* sorusuna verdiği yanıt bakımından eleştiriye açıktır. Bu yaklaşımlarda zihnin araştırma nesnesi, yöntemsel olarak nörobilim ve beyin merkezli bir çerçevede konumlandırılır; yaşayan beden, dünya-içinde varoluşu ve eylemsel bağlamlarıyla birlikte ele alınmak yerine, bilişsel süreçlerin taşıyıcısı olan beyne indirgenir. Buradaki sorun, bilincin içeriğinden çok, araştırmanın ontolojik ve metodolojik öncüllerinde ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, birinci grup bilincin fenomenal içeriğinin ihmal etmiş, ikinci grup bilinci çözümsüz bir felsefi bilmeceye çevirmiş, üçüncü grup ise zihnin araştırma zeminini beyinle sınırlandırmıştır.

Bu noktada hem fenomenolojik tecrübeyi dışlamayan bir bilimsel araştırma projesine hem de nörobilimsel çalışmalarla diyalog kurabilecek, ancak zihni yalnızca beyne indirgemeyen bir kuramsal çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır. Bedenlenmiş bilinç kuramı tam da bu ihtiyaçtan hareketle, bilimi ve fenomenolojiyi karşıt kutuplar olarak değil, birbirini tamamlayan araştırma alanları olarak konumlandırmayı hedeflemiştir. Böylece bilgisayar metaforuna dayalı, bedeni ihmal eden işlevselci ve temsilci yaklaşımlara; maddi bedeni yalnızca beyinle özdeşleştiren nöro-indirgemeci açıklamalara ve fenomenal tecrübenin indirgenemezliğini savunurken bilimsel açıklamadan bütünüyle uzaklaşan bilinç kuramlarına alternatif, özgün bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlamıştır.

Bu şekilde zihin felsefesi içinde bedenlenmiş bilinç kuramının özgünlüğünü ve pozisyonunu konumlandırdıktan sonra bedenlenmiş bilinç kuramının felsefi arka planını oluşturan beden fenomenolojisine kısaca değinilecek, ardından beden fenomenolojisi esas alınarak nasıl bilimsel bir araştırma programı çerçevesinde bedenli biliş teorisinin şekillendiği açıklanacak, sonrasında da teorinin temel iddiaları izah edilecektir.

Bedenlenmiş Bilinç Kuramı: Fenomenolojik Arka plan

"Kavanozdaki beyin" hipotezi bedenlenmiş biliş kuramını anlamak için çok faydalı bir başlangıç sunar. Putnam çılgın bir bilim insanı tarafından beynimizin çıkarılarak bir kavanoza aktarıldığı ve sinir uçlarının süper bilgisayara bağlanarak her türlü elektriksel ve kimyasal beyin yaşantımızı devam ettirilebildiği bir sahneyi tasavvur etmemizi ister. Eğer böyle bir kavanozdaki beyin olsaydık bunun gerçekteki dünya deneyiminden farkı olur muydu? (Putnam, 1981, s. 6).

Gallagher ve Zahavi'nin (2012, s. 131) yorumuna göre "kavanozdaki beyin düşünce deneyi aslında algı ve eylemin bir tür bedenlenme gerektirdiğini göstermektedir." Çünkü kavanozda biyolojik haliyle yerleştirilen beyin bile bedenin normal koşullar altında sağladığı her şeye ihtiyaç duyar.

> Kavanozdaki bir beyin için mümkün olan şey ancak uygun şekilde dengelenmiş bir beslenme, bir hormon ve nörotransmitter karşımı ve modallararası bağlanmaya dahil olan zamansal farklılaşmalara uygun şekilde ayarlanmış karmaşık bir duyusal bilgi akışı sağlandığında mümkündür. ... Bir diğer deyişle, kavanozdaki beynin şeyleri bizim deneyimlediğimiz gibi deneyimlemesine izin vermek, kavanozdaki beynin sadece fiziksel olarak kavanozda değil, fenomenolojik olarak dünyada olmasına izin vermek için gerekli olan tam ve olağanüstü destek sistemi halihazırda sıradan varoluşumuzu destekleyen bedensel sistemi kopyalamak zorunda kalacaktır (Gallagher ve Zahavi, 2012, s. 131).

Bedenlenmiş biliş teorisinin en temel höristiği bu noktadır: dünya içinde yaşayan bir beden yoksa beyin bir hiçtir. Beynin çalışması ve bir zihin üretmesi dünya içinde konumlanmış bir bedensel varoluş ile mümkündür. Kavanozdaki beynin çalışabilmesi için bedenin tüm rollerinin sağlanması gerekir ve olası dünyalarda da belli bir bedenlenme ile kurulur. Biliş ise sadece bedenlenmez, konumlanır da. Bu konumlanma ise bedenlenme sayesinde gerçekleşir

Bedenlenmiş bilinç kuramına göre bilinç, yalnızca beyindeki nöral süreçlerle açıklanamaz; bedenin çevreyle olan dinamik etkileşimi de bilinçli deneyimlerin oluşumunda belirleyici rol oynar. Temel tezi, düalizmde ve onun çağdaş yansımalarında görüldüğü gibi beden ve bilincin, zihnin iki ayrı töz olmadığına ve bir birlik olduklarına dairdir. Bu tez ise enaktif yaklaşımla bilincin sadece beynin nöral süreçlerle olmadığı çevreyle etkileşim halinde olarak bedenlendiği üzerinedir. Bedenlenmiş bilinç kuramı açısından; bilinç sadece nöral bir süreç değil, aynı zamanda bedensel deneyimler ve çevresel etkileşimler tarafından şekillenir. Dolayısıyla bedenlenmiş biliş kuramı bilinci beyne ya da bilgi işlemeye indirgeyen argümanlara reddiyedir. Ancak nöral süreçlerin bilinci anlamada önemli olduğunu iddia eder. Burada dikkat edilecek husus "*yalnızca*" beyindeki nöral süreçlerle açıklanmadığına dairdir. Bedenlenmiş bilinç kuramının temel argümanı bilincin yaşayan beden olmasıdır (Rowlands, 2020, s. 774).

Bedenlenmiş biliş teorisi, temel felsefi argümanını Husserl ve Merleau-Ponty'nin fenomenolojik analizlerinden hareketle inşa eder. Husserl'e göre algı, her zaman bedensel olarak konumlanmış bir öznenin perspektifinden gerçekleşir ve bu nedenle zorunlu olarak perspektifseldir. Algısal deneyim, nesneyi hiçbir zaman tümüyle ve tek bir görünüm altında vermez; her algı edimi, nesnenin yalnızca belirli bir yönünü açığa çıkarırken, diğer olası görünümleri ufuksal olarak ima eder. Husserl bu yapıyı yönelimselliğin ufuksal karakteri olarak kavramsallaştırır (Husserl, 1989, ss. 152-159). Noetik düzeyde bu ufuksallık, öznenin algıyı her zaman belirli bir bakış açısından gerçekleştirmesine karşılık gelirken, noematik düzeyde nesnenin her algıda yalnızca kısmi olarak verilmesini ifade eder. Nesnenin tamlığı, bu tekil görünüşlerin ardışıklığı ve karşılıklı tamamlanması yoluyla kurulur (Husserl, 1989, s. 152-162).

Bu perspektifsel ve ufuksal yapı, yönelimselliğin bedensel temelini açığa çıkarır. Husserl, bu bağlamda bedeni yalnızca uzamsal ve maddi bir nesne olarak kavramanın yetersiz olduğunu vurgular ve nesnel beden (*Körper*) ile yaşayan beden (*Leib*) arasında temel bir ayrım geliştirir. Nesnel beden, doğa

bilimlerinin konusu olan fiziksel bir cisimken; yaşayan beden, duyumsamanın, hareketin ve yönelimin kurucu merkezi olarak deneyimde ortaya çıkar. Husserl, yaşayan bedenin psişik yaşantıyla realiter bir birlik oluşturduğunu, ancak bu birliğin uzamsal bir yayılıma indirgenemeyeceğini özellikle belirtir (Husserl, 1989, ss. 159–170). Böylece beden, bir yandan maddi doğanın parçası olarak uzamsal dünyaya aitken, diğer yandan öznenin dünyaya yönelimini mümkün kılan yaşantısal bir birlik olarak belirir. Bu ayrım, çağdaş fenomenoloji literatüründe *Leib–Körper* ayrımı olarak sistematikleştirilmiş ve bedenlenmiş bilinç tartışmalarının temel referans noktalarından biri hâline gelmiştir (Zahavi, 2022, s. 161; Lewis & Staehler, 2020, s. 43; Şan, 2022, s. 35).

Husserl, bedenin salt fiziksel bir cisim olarak kavranamayacağını, zira hareket edenin yalnızca beden değil, bizzat kişinin kendisi olduğunu vurgular (Husserl, 1989, ss. 159-161). Bu nedenle beden, öznenin dünyada sonradan "sahip olduğu" bir araç değil, öznenin dünyada var olma tarzının kendisidir. Başka bir deyişle beden herhangi bir cisim değildir. Bedenimin içinde yaşarım ve hiçbir zaman bilincimi yaşayan bedenimden koparamam. Dünyada yöneldiğimiz her şeye bedenimi ve kendi duruş noktamı katarak yönelmek zorundayızdır. Beden, bilincin yönelimselliğini somutlaştırır. Yaşayan bedeni aynaya bakarak göremeyiz, o ve ben yoktur. Nesne olarak beden ise incelenen bedendir, aynı şekilde bir bedeni nesne olarak görmek ve daha birçok şeyi nesne olarak görmek tamamen yaşayan beden sayesindedir (Rowlands, 2020, s. 673). Bir nesneye uzanmak ya da onu görmek, yalnızca bedensellik ile mümkün olur. Tezin ikinci bölümünde de bahsedildiği gibi bedenin yapabilirim özelliği onun sadece araç olmadığını, beraberinde bilincin istemli eylemlerinin de temelini oluşturur (Gallagher, 2023, s. 17).

Bedenimle hareket ederken perspektiflerim harekete bağlı değişir, bu değişen yönelimsellik kinestetik olasılıklardır. Bu hareketlilik zamana da bağlı olduğu şekliyle belli bir koordinasyonla olmaktadır. "Beden tam da deneyim olasılığına dahil olduğu için kurucu ya da transandantal ilke kabul edilir" (Gallagher ve Zahavi, 2012, s. 135). Aynı zamanda Husserl, *Kartezyen Meditasyonlar* eserinde de burada ve orada olmak üzere kinestetik olasılıklardan hareketle, bedenin şimdi ve buradalığını, öteki üzerinden kanıtlar.[1] Husserl, bedenin algısal ve mekânsal yönelimleri üzerinden özne ile öteki arasındaki deneyimlerin nasıl kurulduğunu inceler. Husserl bu kanıtlamada şu şekilde ifade eder:

> Öteki, dolayım yoluyla ilksel bir dünyanın ve bir monadın "Ego"su olarak algılanır; burada onun canlı organizması başlangıçta mutlak Burada kipinde,

1 İlgili kanıtlama için bkz: Edmund Husserl (1982). *Cartesian meditations: An introduction to phenomenology*. çev. Dorion Cairns (ss. 116-118). Martinus Nijhoff Publishers.

> tam da onun yönetiminin işlevsel merkezi olarak oluşturulmuş ve deneyimlenmiştir. Dolayısıyla bu temsilde, kendini benim monadik alanımda sunan ve bir başkasının canlı bedeni (öteki egonun canlı organizması) olarak algılanan Oradaki kipindeki beden, öteki egonun monadik alanında deneyimlediği, beden olarak Buradaki kipindeki "aynı" bedene işaret eder. Dahası "aynı" bedeni somut olarak, ötekinin deneyimindeki verilmişlik kipine ait tüm kurucu yönelimsellikle birlikte gösterir (Husserl, 1982, s. 117).

Öznenin bedensel organizması, öznel bir "Burada" konumunda deneyimlenirken, ötekinin bedeni "Orada" olarak algılanır. Ancak, kinestetik hareketler aracılığıyla bu yönelim değişebilir. Ötekinin bedeni özne için "Orada" olarak belirirken, öteki kendi monadik dünyasında bu bedeni "Burada" olarak deneyimler. Bu, karşılıklı öznelerarası dünyanın temelini oluşturur. Ben bedenimle belli bir yer kaplayarak burada deneyimim bir başkası tarafından orada olarak algılanır ve bedenimle hareket halinde olarak kapladığım yer, deneyim alanımda gasp edilemez. Yaşayan bedenin şimdi ve buradalığı bedenlenmiş bilinç kuramının felsefi arka planını kurar.

Husserl felsefesini bedeni merkeze alarak yaptığı derinleştirmeyle Merleau-Ponty, algının önceliği ve bedenin fenomenolojisi üzerinde yaptığı çalışmaları sonucunda bedenlenmiş bilinç kuramının fenomenolojik temellerini atmıştır.

Gestalt psikolojisinden yola çıkarak Marleau-Ponty algının parçalara indirgenemeyen ve bir alanda bir anda beliren bütüncül bir fenomenolojik tecrübe olduğu fikrini esas alır. Algı, basit bir mekanik ve fiziksel hareket değil, mekânın bedensel perspektifin etkisiyle açığa çıkan bir deneyimdir. Algısal "bir şey" her zaman diğer şeylerin arasındadır ve her zaman bir "alan"a dahildir (Şan, 2017, s. 68). Bu deneyimin, algının yalnızca soyut bir süreç olmadığını aynı zamanda bedenlenmiş olduğunu ortaya çıkarabilir. Merleau-Ponty, algıyı yalnızca zihinsel bir süreç değil, bedenin ve dünyayla olan bütünleşik ilişkisi içinde kavrar. Ona göre her türlü bilinç algısal bilinçtir (Merleau-Ponty, 2006, s. 44). Mekânın içinde bedensel varlığın dünya ile dinamik ilişkisinden türeyen algısal bilinç bedensel varoluşu gerektirir. Dış dünyaya ancak bedensel varlığımız aracılığıyla olan erişimimiz, algının her zaman bedensel olduğunu gösterir (Merleau-Ponty, 2014, s. 26). Öyle ise beden yönelimselliğin bizatihi olmazsa olmazıdır.

Beden fenomenolojisinde beden, Aristoteles'teki gibi, kaptanın gemiyle olan ilişkisine benzer bir ilişki üzerinden kurulmaz (Merleau-Ponty, 1983, s. 15). "Bedenimi bu şekilde düşünseydim, ona benim demezdim. Dahası, bedenimi bir araç olarak kullanmıyorum. Benim bedenim olduğumu söylemek

daha doğru olur. Benim anlamlarım onun davranış yapılarında bulunur ve o, benim içinde var olduğum dünyanın merkezidir" (Merleau-Ponty, 1983, s. 15). Beden yalnızca gördüğümüz, dokunduğumuz, kokladığımız bir deneyim nesnesi değildir. Aksine, beden aynı zamanda bir deneyim ilkesidir. (Gallagher ve Zahavi, 2012, s.135). Merleau-Ponty felsefesinde beden, mekânda konumlanan bir nesne değil, mekânı anlamlandıran ve deneyimleyen bir varlıktır. Bedenin parçaları ise birbirinden bağımsız birer nokta değil, bir bütünlük oluşturur. *Algının Fenomenolojisi* eserinde hayalet uzuv fenomeninden yola çıkarak bedenin fiziksel parçalar bütünü değil, bütünlüklü ve dünya ile etkileşim içinde deneyimlenen bir şimdi tecrübesi olduğunu vurgular (Merleau-Ponty, 2017, s. 132). Aynı şekilde bedenimin tamamı da benim için, mekânda yan yana konmuş organların bir araya toplanması değildir. Bölünmemiş bir mülk gibi ona sahibimdir ve her bir organımın konumunu, hepsini sarmalayan bir bedensel şema ile bilirim (Merleau-Ponty, 2017, s. 146). Dünyayı algılamamız sırasında arkaplanda işleyen ve bize kendisini unutturan bu bedensel şema deneyimimizin zeminini kurar. Bu noktayı şu net ifadelerle belirtir filozof:

> Bu dünyanın bir gücü olan bedenimden geçerek, tamamlanmamış bir birey olarak dünyaya *sahip olurum ben*; nesnelerin konumuna bedenimin konumu itibarıyla veya tersine, bedenimin konumuna nesnelerin konumu itibarıyla sahip olmam da mantıksal bir gereklilik içinde, bilinmeyen bir büyüklüğü onun bilinen büyüklüklerle kurduğu nesnel bağlantılar sayesinde belirlediğimiz gibi olmaz, gerçek bir gereklilik ilişkisi içinde olur, çünkü bedenim dünyaya doğru harekettir, dünya da bedenimin dayanak noktasıdır (Merleau-Ponty, 2017, s. 471).

Görüldüğü gibi Merleau-Ponty, Husserl'in yönelimselliğe ve tecrübeye yaptığı vurguyu esas alarak ve bilimsel gelişmelerden de faydalanarak yönelimsel tecrübede bedenin vazgeçilmez kurucu rolünü göstermiştir. Husserl transandantal egoyu dünya kurucu olarak görürken, Merleau-Ponty bu görevi bedene verir. Tam da bu nedenle bedenlenmiş biliş teorisi ilhamını ondan alır.

Bedenlenmiş Biliş Kuramı: Beden Bilinci Nasıl Kurar?

Merleau-Ponty'nin yaşayan bedenin fenomenolojik analizi bedenin bilinci nasıl şekillendirdiğine dair problemi analiz eder. Beden dünya içindedir, dünya da bize bedensel olarak açığa çıkmış olarak verilir. (Gallagher ve Zahavi, 2012, s. 137). Farkında olmadan sahip olduğumuz ancak dünyayı algılamamızı tümüyle biçimlendiren en temel varoluşsal durumlarımızdan biri, evrimsel olarak bedenimizin dik duruşudur.

Öncelikle, insan vücudunun dik duruşa evrimleşmesi; omuzlar, kollar, eller, kafatası ve yüz gibi insana özgü gelişimine olanak tanır. Bu anatomik özellikler, yeteneklerimizi şekillendirir. Bu şekillenme şeylerle ilişkimiz üzerinde de belirleyicidir. İnsan vücudu dizlerden bükülür ve bir sandalyeye oturmaya uygun bir yapı sunar. Bir sandalyeye oturmak ya da başka bir duruşta olmak motor becerileriyle ilgilidir. Bu tür motor beceriler, soyut ve rasyonel düşünceye kadar uzanan bilişsel yeteneklerin sürecini oluştururlar (Gallagher ve Zahavi, 2012, s. 132). Dahası dik durmak bebeklikten yetişkinliğe gelişimsel bir süreçte mümkün olur. Dik duruş, hareket, uyku ve uyanıklık durumlarıyla doğrudan ilişkilidir. Emekleme davranışı, algı ve bilişsel gelişimi etkilerken, ayakta durma ve yürüme davranışı çevreyi algılama, dikkat ve nesneleri manipüle etme biçimini değiştirir. Ayrıca, dik duruş sayesinde diğer nesnelerle mesafeyi ve bağımsızlığı koruruz. Dik duruş, nesnelerle ve diğer insanlarla olan ilişkimizde mesafe ve bağımsızlık sağlar, ufuk genişler. Ufuksal yönelimselliğimiz, perspektiflenmemiz belli bir mesafeyi gerektirir. Hem filogenetik (evrim açısından) hem de ontogenetik olarak (bireysel gelişim açısından) bu değişiklikler beyin yapısına karmaşıklık getirir. Bu karmaşıklıklar sonucunda rasyonel düşüncenin oluşmasına yardımcı olur (Gallagher ve Zahavi, 2012, s. 132).

Gallagher ve Zahavi, bedenlenmiş bilinç argümanlarını, bilişsel yeteneklerimizin oluşumunda belirleyici olan algısal yetilerle ilişkilendirerek, dik duruş örneğinden hareketle bu ilişkiyi evrimsel bir çerçevede temellendirmektedirler. Dik duruşun sağladığı eylem olanaklarından başlayarak, matematik gibi soyut bilimsel etkinliklerin dahi, bedensel süreçlerimizin evrimsel gelişimiyle bağlantılı olduğu ileri sürülmektedir.

Nesnelere dair fikirlerimiz, onlarla kurduğumuz bedensel etkileşimlerde temellenmektedir. Nitekim Gallagher ve Zahavi'ye göre, 'bir nesnenin büyüklüğü, şekli ve dokusu hakkındaki düşüncelerimiz bile o nesneyle daha önceki bedensel etkileşimlerimize dayanır (Gallagher & Zahavi, 2012, s. 107).

Bu etkileşimler ise bedenin çevre içindeki konumlanış biçiminden doğrudan etkilenir. Bu durumu Gallagher ve Zahavi, 'bir yer, algılayan beden tarafından belirlenen sıfır noktasıdır' ifadesiyle açıklamaktadır (Gallagher & Zahavi, 2012, s. 14). "Bir yer, algılayan beden tarafından belirlenen sıfır noktasıdır" (Gallagher ve Zahavi, 2012, s. 14). Gestalt psikolojisi deneyleri nasıl Merleau-Ponty'nin işaret ettiği gibi mekândaki komumsal perspektifimiz ile açığa çıkıyorsa, benzer şekilde David Kirsh de mekânsal deneyimin kognitif işlemlerin bir parçası olduğunu deneysel olarak ispatlamıştır. David Kirsh, deneylerinde, düşünmenin önemli bir kısmının bedensel hareket-

ler ve çevresel düzenlemeler yoluyla gerçekleştiğini ispatlamıştır. Örneğin Tetris deneylerinde oyuncular şekilleri zihinsel olarak döndürmek yerine elleriyle çevirerek çözüm üretirler, yani mekânsal döndürme bu süreçte bilişsel çözüm bulmanın bir parçası olur.[2] Benzer şekilde, klavyenin hızı ile parmakların kalemi kavrayarak yazması arasında da benzer bir şekilde farklılıklar görebiliriz. Bu örnekler hem nesnelere ilişkin akıl yürütmelerimizin bedensel etkileşime dayandığı hem de bilişsel süreçlerin çevresel yapılandırmalara bağlı olarak geliştiği fikrini destekler. Bedenin perspektifinden hareketle mekânın deneyimi ve nesnelerin anlamı da değişir.

Beden, bilinci mekânsal ve nesne boyutuyla da şekillendirir. Hareket halindeyken bedenime gözlemsel erişimim yoktur, ancak onun proprioseptif ve kinestetik farkındalığına erişimim vardır. Propriosepsiyon, bedenimin genel duruşuyla ilgili ve uzuvlarımla ilgili içsel, doğuştan gelen konum hissidir. Nörolog Oliver Sack'ın aktardığı Christina adlı kadın hasta beyin hasarı nedeniyle propriosepsiyon yetisini kaybetmiş, bu noktadan sonra tüm uzuvları sağlıklı olmasına rağmen bedenini kontrol edemez olmuştur, onun ifadesiyle Christina "bedenini kaybetmiştir" (Sacks, 2001, s. 44). Zahavi ve Gallagher (2012, s. 143), propriosepsionu şu şekilde tanımlar: "Bacaklarımın çapraz olup olmadığını onlara bakmadan bilmemi sağlayan 'altıncı histir'". Proprioseptif farkındalık, bedenin uzamsal düzenini perspektifsel bir referans çerçevesine ihtiyaç duymadan organize eder. Bir nesnenin bize göre uzaklığı veya yönü, dışsal algıda perspektifsel bir çerçeve gerektirirken, beden içindeki duyumlar (sağ elimizin sol elimize göre konumu) bu tür bir çerçeveye dayanmaz (Gallagher ve Zahavi, 2012, s. 144).

Sağ elimiz ile sol elimiz arasındaki farkı biliriz ve hatta bu, dış dünyadaki nesnelerin konumlarını anlamlandırmamızı, yönümüzü bulmamızı sağlar. Bu nedenle propriosepsiyon hem beden için farkındalığımızın hem de dış dünyayı algılama biçimimizin merkezinde yer alır. Bu örtük uzamsal referans çerçevesi, benmerkezci algının bedenlenmiş temelidir ve bedenimizin uzamsal deneyimimizi nasıl şekillendirdiğini anlamak için kritik bir role sahiptir. Bedenimiz, uzamsal deneyimimizin temelini oluşturur ve bu deneyimi nesnel bir sistem haline getirir. Bedensel mekân, algılanan mekânın arka planını oluşturan, tiyatroda performansı mümkün kılan karanlık gibidir (Gallagher ve Zahavi, 2012, s. 144). Görüldüğü üzere proprioseptif

2 Bu çalışmada betimlenen Tetris deneyleri, bilişin yalnızca zihinsel temsillerle değil, bedenli eylemler yoluyla da yapılandığını göstermektedir. Kısaca tetris deneylerinde katılımcıların, şekilleri fiziksel olarak döndürüp hareket ettirerek karar verdikleri gözlemlenmiştir. Bu eylemler yalnızca oyunu ilerletmek için değil, düşünmeyi kolaylaştırmak amacıyla yapılır. Bu da bilişi destekleyen epistemik eylemler olarak işlev görür. Daha ayrıntılı okuma için bkz: David Kirsh, Paul Maglio (1994). "On distinguishing epistemic from pragmatic action". *Cognitive Science* 18 (4), 513-549.

farkındalık, kişinin kendi bedeninin farkında olmasına dayanması nedeniyle, özbilincin asgari ve birincil bir yönünü oluşturur. Bu bağlamda, proprioseptif farkındalığın, düşünüm öncesi, fenomenal ve kavramsal olmayan bir özbilinç biçimini içerdiği ileri sürülebilir. Bu durum, proprioseptif farkındalığın kaçınılmaz olarak noetik öncesi (İng. *pre-noetic*) bir özbilinç yapısına sahip olduğunu göstermektedir (Gallagher, 2005, s. 105).

Bedenin kendisini doğrudan algılamasını mümkün kılan proprioseptif farkındalık kavramına ek olarak, bedenin çevreyle ve diğer şeylerle kurduğu ilişkileri düzenleyen beden şeması kavramı da Merleau-Ponty'den esinlenerek bedenlenmiş biliş teorisi çerçevesinde geliştirilmiş temel kavramlardan biridir.

Alandaki önemli araştırmacılardan Shaun Gallagher beden şeması ile ilgili özel olarak çalışmıştır (Gallagher, 1986; 2005; 2021; Gallagher & Zahavi, 2012). Gallagher, literatürde beden şeması *(İng. body schema)* ve beden imgesi *(İng. body image)* kavramlarının birbirleri yerine kullanıldığı ve kavram kargaşasının olduğunu tespit etmiştir. Beden şeması ile beden imgesi arasındaki kavramsal ayrıma dikkat çekerek: Beden imgesi "bedene dair algısal, bilişsel ve duygusal farkındalık sırasında mevcuttur" (Gallagher, 1986, s. 522) Beden imgesi kişinin kendine ait algı, inanç ve tutumlarından oluşur (Gallagher, 2005, s. 24). Ancak beden şemasında "beden bilinçli olmayan bir şekilde işler, sahiplenilmemiş ve anonimdir" (Gallagher, 1986, s. 552). Ona göre "beden şeması hareketi, duruşun korunmasını hem mümkün kılan hem de kısıtlayan belli motor kapasiteleri, yetenekleri ve alışkanlıkları içerir" (Gallagher, 2005, s. 24).

Beden şeması bilinç olmadan algılamamızı sağlayan akıl yürütme öncesi bedensel birliktir. Merleau-Ponty'nin ifadesiyle algı, bedensel şemanın bu mantık-öncesi birliğine dayanır (Merlau-Ponty, 2017, s. 283). Beden şeması duruşu ve hareketi otomatik olarak düzenler ve yönelimli eylemlere zemin hazırlayan duyu-motor sistemidir. Bu sistem bilinçli algıya ihtiyaç duymadan motor kontrolünü sağlar ve hareketin akıcılığını destekler. Aynı zamanda eylem sırasında bedenin deneyimsel olarak geri planda kalmasını sağlayarak dünya ile etkileşimi kolaylaştırır. Bu süreçler bedenin nesneleştirilmesine değil, onun eylemsel ve kinestetik boyutuna odaklanır.

Gallagher'in beden şeması ile ilgili bazı tespitleri sıralanabilir:

1. Beden şeması bilinçdışı bir performanstır, işini yapması için bilincin nesnesi haline getirilmesi gerekmez, bilinç tarafından fark edilmek zorunda değildir.

2. Beden şeması, bilinçdışı bir şekilde işlerken bunu bütünsel ve birleşik bir şekilde yapar.

3. Beden şeması, kişisel olmayan anonim bir yapıdır. Sahip olunan beden kişisel bir varlık iken ve sahipliği barındırırken, beden şeması, "doğuştan gelen bir kompleksin rolünü oynayan anonim ve genel bir varoluştur" (Gallagher, 1986, s. 551).

Bedenlenmiş bilinç kuramının odaklandığı beden şeması ne bir mekanizmadır ne bir bilginin nesnesidir, ideal olmayan bir bütünlüktür. Deneyimi bedensel farkındalıkta hissetmediğimiz şeffaf durumunda kendini hatırlatmaz, ama birlik kurulur, belli bir arka plandır. Tam da "bedenimizi hissetmediğimiz sürece kendimizi iyi hissederiz" (Ataria, Tanaka & Gallagher, 2021, s. xiii). Hakikaten de normal şartlar altında beden arka planda kalır. Buradan hareketle de bedenin kendini hatırlatmadığı normal koşullarımızda, alışkanlık ile ilişkilendirebiliriz.

Zahavi ve Gallagher beden şemasının süreçlerini içeren patolojik bir vaka örneği verir. Ian Waterman, on dokuz yaşındayken geçirdiği bir hastalık sonucunda boyundan aşağısında yer alan dokunma duyusunu ve propriosepsiyon (beden pozisyonu algıma yetisi) yeteneğini tamamen kaybetmiştir. Hastalığının ilerlemesiyle birlikte, herhangi bir uzvunu ya da tüm bedenini hareket ettirmeye çalıştığında, hareketi başlatabiliyor, ancak hareket eden bölge ve uzuvlar üzerinde hiçbir hâkimiyet kuramıyor, kontrol sağlayamıyordu. Örneğin, Ian bir nesneye uzandığında elleri hedefi ıskalıyor ya da ellerine odaklanmadığı sürece onların nerede olduğunu bilemiyordu. Bu vakada hasta, bedensel hareketlere dair önceden var olan otomatik işleyen farkındalık artık işlevini yitirmiştir. Ayrıca motor kontrolünden sorumlu olan beden şeması, sistemi güncellemediği için hareketi düzgün bir şekilde yönetememektedir. Görüldüğü gibi bedenine dair farkındalığı tamamen değişmiştir ve artık bu farkındalık, otomatik ve ön düşünümsel değildir (Gallagher ve Zahavi, 2012, s. 146-148).

Bu bağlamda Zahavi ve Gallagher, IW vakasından hareketle, beden şemasının, *yapabilirim* kavramıyla olan ilişkisinin ne kadar kritik olduğunu ve eylemin bedenlenmiş bir süreç olduğunu vurgular. *Yapabilirim* şeklindeki bu bedensel ve kinestetik öz farkındalık olmasaydı, nesneleri kendi başlarına algılayamazdık. Bedenimizi, bilinçte tam olarak mevcut olan bir dizi yetenekle yetenekle biliriz; bu, kesinlikle dil öncesi ve kavramsal olmayan bir bilgi biçimidir ya da bir yapabilme yetisidir *(*İng. *know-how)*. Ancak işler ters gittiğinde bu bilginin sınırları daha belirgin hale gelir (Gallagher ve

Zahavi, 2012, s. 147). Nörobilim, beden imgesini ve beden şemasını belirli nöron devreleriyle basitçe özdeşleştiren indirgemeci bir yaklaşımda bulunur. Halbuki beyin-beden-çevre arasındaki karmaşık dinamik ilişkilere atıfta bulunmalıdır (Gallegher, 2021, s. 95).

Beden şemasının sağladığı arka plan yapabilirlik farkındalığına ek olarak beden aynı zamanda birinci şahıs perspektifi ve *qualia* hissinin de temelidir. Çünkü hareket sırasında proprioseptif algı, ben ile ben olmayan ayrımı yapmaya imkân Dışsal şeyleri deneyimlediğimiz sırada, hareket halindeysek dokunma ve görme hem çevreye hem de hareket eden özneye dair bilgi sağlar ve beden ile çevre arasında bir geribildirim mekanizması oluşturur. Bu duyusal geribildirim, sinir sistemindeki motor komutların dışa giden kopyaları ile eşgüdümlenir ve böylece hareket edenin çevre değil, özne olduğunu doğrular. (Gallagher, 2005, s. 106) Proprioseptif farkındalık, hareketin özneye ait olduğunu doğruladığı ölçüde, ben ile ben olmayan ayrımını kurar. Dolayısıyla özbilinci yapılandıran bu ayrım, algılayanın ötekini bir başka kişi olarak tanımasını gerektirmez; yalnızca, kendini ben olmayan'dan ekolojik olarak ayırt edebilmesini gerektirir.

> Bilinç, ontogenetik olarak ortaya çıktığı şekliyle halihazırda ekolojik bir çerçeveye [*ecological framework*] gömülü olan ve başka bir dış duyu dokunma ile kiplikler/modallar arası iletişim halinde olan [*intermodal communication*] proprioseptif bir farkındalıktan oluşur. Zaten düşünüm öncesi [*pre-reflective*], kavramsal olmayan bir özbilinç olarak yapılandırılmıştır ve ben ile ben-olmayan arasında deneyimsel bir farklılaşma içerir (Gallagher, 2005, s. 106).

Tüm bunlar proprioseptif farkındalığın özbilinç ile ilişkisinden hareketle, yaşayan beden tecrübesinin yönelimsel özelliğine vurgu yapar. Bilinçli deneyim bu deneyime sahip olmaya ya da bu temsili özelliklerine indirgenemez. Eğer yönelimsellik açığa çıkarıcı bir faaliyetse ve yaşayan beden de açığa çıkarıcı bir faaliyetse ve bilinç de esasen yönelimsel ise, yaşayan beden ve bilinç tek ve aynı şey sayılabilir: *açığa çıkarıcı faaliyet* (Rowlands, 2020, s. 781). Öyle ise yaşayan beden dünya şeylerin bize verilişini ve bizim de onlarla ilişkilenmemizi sağlayan, yönelimsellik gibi dünyanın kurulmasını mümkün kılan, açığa çıkarıcı fenomenolojik bir niteliktir.

Görüldüğü gibi pre-neotik süreçlerde propriyosepsiyon, arka-plan beden şeması ve bedenin sağladığı ben ile ben olmayan ayrımı gibi bilinç öncesi birçok fenomenolojik özellik beden sayesinde mümkündür. Bu hem felsefi analizin hem de bilimsel araştırmaların gösterdiği bir gerçektir. Bedenlenmiş biliş kuramı yalnızca bilişsel olmayan beden hissi için geçerli değildir.

Aksine bu kuram algının doğasına dair alternatif bir anlayış da teklif eder. Bedenlenmiş Zihin kitabı tam da bedenli olmanın yeni bir algı kuramına nasıl imkan vereceğini göstermektedir, bu yönüyle bilişsel bilimlerin klasik algı yaklaşımına bir başkaldırıdır.

Bilişsel Bilimlere Bir Başkaldırı: *Bedenlenmiş Zihin* Kitabı

Yaşayan bedenin şimdi ve buradalığıyla dünyaya gömülü olması, dünyada var olması ve aktif olması fikrini biyoloji ve bilişsel bilimler ile temellendiren Francisco Varela, Evan Thompson ve Elenor Rosch 1991 yılında yayımladıkları *Bedenlenmiş Zihin* (*Embodied Mind*) kitabı ile önemli bir çığır açmıştır. Bu çalışma bilişin klasikleşmiş, bedensiz yaklaşımına alternatif olarak bilişin bedenlenmiş eylem olduğu fikrini öne sürer. Eser, bilincin sadece bedene bağlı olduğunu değil, aynı zamanda bedenin şimdi ve burada eyleyişinin de algı ve biliş için zorunlu unsurlar olduğunu vurgular. Onlara göre algılamak dünyayı pasif olarak kaydetmek değil, dünyada eyleyen yaşayan bir organizmanın aktivitesidir. Daha önce bahsedildiği üzere zihin felsefesinde zihin-beden düalizmi ve beyin harici bedensiz, bedenden kopuk zihin kuramlarına benzer olarak klasik bilişsel bilimde de hesaplamalı, temsil ve girdi çıktı odaklı bedensiz biliş modelleri, literatüre hâkim olan paradigmaydı. Klasik bilişsel bilimde dış dünyadaki nesnelerin ve olayların sembolik temsiller aracılığıyla işlendiği varsayılırken, Varela, Thompson ve Rosch bu anlayışı enaktivizm ile değiştirir. Enaktivizme göre biliş, sadece sembollerin soyut bir manipülasyonu değil, bir dünyanın eylemle ortaya çıkmasını sağlayan dinamik bir süreçtir. Klasik bilişsel bilim teorileri, bilişi biçimsel bir bilgi işleme olarak tanımlarken, enaktivist bakış açısı bilişi bedenlenmiş ve çevreyle sürekli etkileşim halindeki bir faaliyet olarak görür. Bilişe dair enaktif yaklaşım, bilişi statik bir temsil sürecinden çıkarıp canlının çevresiyle kurduğu etkileşimsel bir varoluş biçimi olarak yeniden tanımlar. *Bedenlenmiş Zihin* kitabında ortaya konan enaktif yaklaşımda biliş, beden ile çevrenin etkileşimi yoluyla ortaya çıktığı savunulur (Varela vd., 2023, s. 28). Bu bağlamda bedenlenmiş biliş aracılığıyla beden ve çevrenin bilişteki önemi ortaya çıkmıştır. "Genel olarak, bedenlenmiş biliş teorisyenleri, bedenin sinirsel ve sinirsel olmayan süreçleriyle birlikte çevreyle eşleşmesinin bilişte önemli roller oynadığını iddia etmektedir" (Gallagher, 2023, s. 1).

Bedenlenmiş bilinç kuramı açısından bilişsel bilimlerde bu kuramın meşru bir hale gelmesi beden fenomenolojisinden bir adım daha ileri taşımasından kaynaklanır. Bu ileri taşımanın anahtar kavramları ise bedenlenmiş bilincin biyolojiye dair referanslarda bulunmasıdır. Bu referanslar sadece nörobilim değildir. Çünkü kuramın temel tezi beyin-beden-çevre

merkezlidir. Bu merkez ne sadece beyindir ne de sadece beyin harici bedendir. Tüm bu süreçlerin belli bir kavramsal bütünlük içerisinde verilmesi, bedenin bilinci şekillendirmesinin yanı sıra çevrenin de bilinci şekillendirmesine işaret etmektedir. Onlara göre enaktif yaklaşımın temel tezi: "bedenin kendi kendini üreten ve devam ettiren, canlandıran veya ilişki meydana getiren bir sistem olduğu ve bilişsel süreçlerin, çevresi ile yaşayan bedenin ilişkisel alana ait olduğudur" (Varela vd., 2023, s. 28).

Bedenlenmiş Zihin kitabına göre bilgi işleme beynin dışsal girdileri işlemesiyle sınırlı değildir; aksine, bedenin çevresiyle kurduğu etkileşimlerin bir sonucu olan dinamik ve sürekli kendini yenileyen bir süreçtir.

> Sinir sistemi, geleneksel hesaplamacı anlamda önceden var olan bilgileri işlemez; bedenin geri kalanı ve çevre ile uyum içinde bilgi oluşturur... bilişsel bir varlığın dünyası, beyni tarafından içsel olarak temsil edilen, önceden belirlenmiş, harici bir alan değildir; daha ziyade, o varlığın çevreyle eşleşme biçimi içinde ve aracılığıyla ortaya çıkardığı ve canlandırdığı ilişkisel bir alandır (Varela vd., 2023, s. 30).

O halde beden kendi kendini üreten, devam ettiren ve çevresiyle ilişkiler kurabilen özerk bir sistem olarak bilişsel sistemlerin temelini oluşturur. Kendi kendisini oluştan ve çevresiyle sürekli irtibat halinde olan bu tür yapılara autopoetik yapılar adını verirler. Autopoetik sistemler sürekli kendilerini yaratırlar ve mevcudiyetlerini devam ettirmek için daima çevreyle dinamik bir ilişki içinde olurlar (bkz. Demir, 2020). Buna göre biyolojik autopoetik sistemlerde varoluş, algı ve eylem birlikte örgütlenmiştir. Algı, algısal olarak yönlendirilen eylemden ve bilişsel yapılardan oluşur. Eylem de algısal olarak yönlendirilmesine izin veren tekrarlayan duyusal-motor kalıplardan ortaya çıkar (Varela vd., 2016, s. 173). Algı edilgen olmamakla birlikte doğrudan eylemle bağlantılı, yönlendirici bir süreçtir. Organizma, algının temelinde yer alan duyusal-motor süreçler sayesinde çevreye yönelik hareketlerde bulunur. Ancak sadece bu hareketlerde bulunmakta kalmaz, bu hareketler aynı zamanda yeni algısal süreçleri oluşturur. Bunun sonucunda ise algı ile eylem arasında sürekli bir etkileşim gerçekleşir. Bilişsel faaliyetler; beynin içerisinde gerçekleşen ve dünyanın temsili resmini kafanın içinde üreten bir işlem olmaktan çıkar; tersine, bedenin dünya içindeki tecrübesiyle şekillenen dinamik süreçler olarak anlaşılır. Organizmanın bedeni sürekli hayatta kalmak için dünyayı kullanır, değerlendirir ve anlamlandırır. Bakteri düzeyinden insanın zihnine kadar tüm algılar, eylemler ve biliş organizma-dünya ilişkisine dayalıdır (Varela vd., 2023, s. 30):

> Adaptif şekilde otonom olan bir sistem, sürekli yapısal ve işlevsel değişim yoluyla (canlı bir hücre gibi) kendini üreten ve sürdüren bunu yaparken de ilgililiği meydana getiren veya canlandıran bir sistemdir. Kendini bireyleştiren bir sistem olduğu için de aynı zamanda anlamlandıran bir sistemdir ve anlamlandıran bir sistem olduğu için de kendini bireyleştiren bir sistemdir. Biliş ve dünya yaşayan beden aracılığıyla birbirine bağlı olarak ortaya çıkar (Varela vd., 2023, s. 30).

Bedenlenmiş Zihin adlı kitaptan yapılan alıntının da gösterdiği üzere, adaptif ve özerk sistemler olan canlılar yaşayan bedenleri aracılığıyla çevre ile sürekli etkileşim kurarlar. Çevre ile beden arasındaki bu ilişki anlam ve değer taşır. Çevredeki anlamlı ve yaşam için değerli uyaranlar canlı beden tarafından kaydedilir. Bu nedenle algılama, anlam ve değer ihtiva eder. Öyle ise organizmanın bilişsel süreçleri ve anlam üretimi, çevreyle bedensel etkileşimleri sayesinde oluşur. Böylelikle zihin de artık edilgen bir temsilden ziyade sürekli eylem ve etkileşim yoluyla ortaya çıkan adaptif bir sistemdir.

Bedenin çevre ile etkileşimiyle açığa çıkan dinamik ağlar kendi içerisinde tutarlı ve anlamlı bir aktivite modeli oluşturarak tüm bedenleri ile bilgiyi üretir. Bu argüman, bilginin oluşumunu, sinir sisteminin statik bir bilgi işlemci olarak gören bir zihniyete değil sürekli değişim hâlindeki dinamik bir fail olarak işlediği varsayan bir perspektife dayanır. Bu bağlamda bilişsel süreçlerin ortaya çıkışında *beyin-beden-çevre* formülü esas alınır. Çünkü bilişsel süreçlerin ortaya çıkışında hem nöral etkileşim hem de çevresel faktörlerin kritik bir rol aldığı vurgulanır.

> Anlamlandırma olarak biliş, yerleşik ve bedenlenmiş eylemdeki maharetli teknik bilginin uygulanmasıdır. Bilişsel yapılar ve süreçler, algı ve eylemin tekrarlayan duyusal-motor kalıplardan doğar ve yapısal olarak buna bağlıdır. Aynı zamanda organizma ile çevre arasındaki duyusal-motor eşleşme, devam eden, kendi kendini organize eden beyin aktivitesini belirlemez; bu eşleşme, beyin aktivitesi sırasıyla duyusal-motor eşleşmeyi bilgilendirirken onu modüle eder (Varela vd., 2023, s. 30).

Bilişsel süreçler ve anlam, varlığın çevresiyle eşleşme biçimi olarak sürekli yeniden oluşturulur, canlandırılır. Bu durum ise enaktif yaklaşımın, yaşayan bedenin çevre tarafından da şekillendirilmesinin temel argümanıdır. Varela, Thompson ve Rosch enaktif yaklaşımın deneyiminin sadece zihinsel bir işleyişin artısı olmaktan ziyade zihnin temel doğasını anlamada rol oynadığını savunur. Bu deneyim ise yaşayan bedenin şimdi ve burada, yeryüzünde ikâme etmesiyle gerçekleşir. Yaşayan bedenin çevresi, feno-

menolojide kullanılan anlamda organizmanın çevresidir *(*Alm. *die Umwelt)*. Merleau-Ponty'nin de belirttiği gibi, "organizma çevre tarafından başlatılır hem de çevre tarafından şekillendirilir." (Merleau-Ponty, 1983, s. 13). Bu anlayışa göre çevre içinde organizmanın yaşamı ile zihin arasında bir süreklilik vardır. Çevre, algı ve biliş sürekli birbirini gerektiren ve iç içe geçen bir ağ şeklinde örgütlenir. Bu üçlü etkileşim bilişsel faaliyeti, zihnin dünyayı haritalayarak yansıtması olarak değil, yaşayan bedenin kendisini çevreleyen dünya ile anlamlı ilişkiler kurarak eylem olanakları (İng. *affordance*) kullanması olarak açıklar. Öyle ise anlam ne Kantçı kategoriler gibi hazır verilmiştir ne de depo gibi bir bellekte saklanır. Anlam, beden ve çevrenin ilişkisiyle kurulan bir etkileşimdir.

Bedenlenmiş bilişe göre anlam sadece fiziksel çevre ile değil, fenomenolojide de bahsedilen öznelerarasılık kavramındaki gibi diğer özneler ile kurulur. Anlam yalnızca kişilerin zihinlerinde değil, onların eşzamanlı olarak eylemlerinde, beden dilinde, jestlerde ve hatta ses tonu değişimlerinde sürekli olarak ortaya çıkar ve dönüşür. Bu durum bedenlenmiş sosyal etkileşimdir ve Di Paolo ve De Jaegher'in ifadesiyle bu katılımcı anlam oluşturmadır (Di Paolo, 2006, s. 71). Anlam oluşturma süreci yalnızca kafanın içinde olan ve kartezyen tiyatroda sahnelenen bir süreç olmaktan ve bilişsel olmaktan ziyade öznelerarasıdır (Gallagher, 2023, s. 50). Her özne bir başkasının eylemine karşılık vererek ortak bir anlam oluşturur. Nörobilim çalışmaları da beynin başkalarıyla koordinasyon kurmaya hazır bir biçimde yapılandığını göstermektedir. Ayna nöron çalışmaları ve sosyal sinir ağı[3] (İng. *social brain network*) çalışmaları bu durumunu destekler (Sınıgaglia & Rizzolatti. 2019). Örneğin hiperbeyin çalışmaları iki kişinin aynı anda beyin aktiviteleri ölçüldüğünde senkronize etkileşimlerin nörofizyolojik temellerini otaya çıkarır (Czeszumski, 2020). Bu tip çalışmalar anlamın sadece nöral aktiviteyle değil, öznelerarası kurulmasını destekler. Bu bağlamda ise bedenlenmiş bilinç kuramının enaktif yaklaşımlar ışığında, katılımcı anlam oluşturma ve öznelerarasılık kavramları iç içe geçtiğinde, çağdaş zihin felsefesinin problemlerinden biri olan diğer zihinler problemi bedensel olarak kurulan duyusal-motor etkileşimi ile öznenin içsel modellerinde değil, diğerleriyle dinamik etkileşime dayandığını gösterir. Anlam öznelerarasılıkta eş bir koordine süreciyle ortaya çıktığında, zombi problemi de ortadan kalkar. Çünkü zihin, öznelerarasılıkla birlikte yaşayan bedenle ortaya çıkar. Ya-

3 Beyindeki medial prefontal korteks, superior temporal sulcus, temporo-parietal junction gibi bölgeler kişinin başkalarının niyetlerini anlamasında değil, onlarla eşzamanlı olarak koordinasyon kurmasında da aktiftir.

şayan bedeni, çevresiyle ve ötekilerle etkileşimi olmayan bir organizmanın zihinsel yaşamı da olamaz.

Bedenlenmiş Zihin kitabı ile bedenin bilinci şekillendiriği tezlerine ek olarak yaşayan bedenin dünya içinde çevre ile dinamik etkileşiminin hem algı hem de akıl yürütme için temel koşul olduğunu iddia eder. Yaşam, organizma, algı, eylem ve düşünceyi aynı bütünlüğün farklı yönleri olarak ele alan bu yaklaşım, klasik bilişsel bilimlerin soyut ve temsilci yaklaşımlarına yönelik eleştirel bir çerçeve sunar.

Dünyanın fenomenolojik kurulumunda bilinçli farkındalık öncesi düzeyde bedenin önemli olduğunu kabul etsek bile bedenin etkisi sadece motor hareket düzeyinde midir? Yoksa anlam, akıl yürütme, mantık ve matematik gibi üst düzey bilişsel yetilerde de bedenin bir rolü var mıdır? Örneğin matematik problemlerini çözen kişi için beden gerekir mi? Bedenlenmiş semantik (*embodied semantics*) üst düzey biliş, dil ve anlam için bedenin gerekliliğini ve kurucu olduğunu iddia eden çarpıcı ve ufuk açıcı bir tezdir.

Bedenlenmiş Semantik

Bedenlenmiş biliş kuramı bağlamında bedenlenmiş semantiğin temel iddiası matematik problemlerini çözme, matematiksel düşünme ve mantıksal akıl yürütme dahil üst düzey biliş ve soyutlamalar için, dil ve anlam için yalnızca zihin içi hesaplamalar değil, bedensel deneyimle kurulan ilişkilerin gerekli olduğudur. Bedenlenmiş semantiğe göre yaşayan beden (*Leib*) yalnızca öznel deneyimin kişiye özgü niteliklerini taşımaz; aynı zamanda dil, anlam ve düşüncenin yapılandığı temel zemin olarak işlev görür. Bu görüşe göre, anlamın ve düşüncenin kaynağı beden-zihin-dünya etkileşiminde aranmalıdır. Fikirler dille ilişkili üretilir ve fikirlerin taşıyıcısı dildir. Dilin kurulmasını sağlayan en önemli etken ise bedendir.

Mark Johnson'ın *Bedenlenmiş Zihin, Anlam ve Akıl* (2017) eserinde vurguladığı gibi klasik anlam teorileri, özellikle analitik felsefe ve klasik bilişsel bilim için anlamın oluşmasında bedenin rolü yoktur. Bu durum ise anlamı soyut ve sembolik sistemlere indirgerken, bedenin bu süreçteki kurucu rolünü büyük ölçüde ihmal eder. Mark Johnson'a göre zihnin var olması için sadece bir beyin yeterli olmaz, aynı zamanda anlamın kurulması için bizzat bedenimiz ve çevreyle kurduğumuz ilişkilere ihtiyaç vardır.

Soyut kavramsallaştırma ve akıl yürütme genellikle somut, bedensel deneyimlere dayanan kavramsal metaforlar aracığıyla gerçekleşir. Johnson'a göre, zihinsel süreçler, bedenin çevreyle etkileşimi, duyusal-motor deneyimler ve bedensel yapının kendisi tarafından derinden etkilenir ve şekillen-

dirilir (Johnson, 2017, s. 222). Bedenlenmiş semantik açısından soyutlama, anlam kurma, hayal etme ve muhakeme gibi yetiler doğrudan bedensellikten ve bedenin çevresiyle kurduğu duyusal-motor etkileşimlerden türer. Bedenin uzay-zamansal deneyimlerinden metaforik ve şematik yollarla soyutlanır ve genişletilir (Johnson, 2017, s. 99). "Mantık ve matematik, bedensel deneyimlerimizin fiziksel ve uzamsal mantığından doğar" (Lakoff & Núñez, 2000). Soyut akıl yürütmelerin tümüyle beden merkezli metaforlar tarafından yaratıldığı iddiası bedenlenmiş semantiğin en radikal görüşüdür.

Lakoff ve Johnson, öncelikle bilişsel ve deneysel dilbilim alanlarındaki çalışmalara ve buna ek olarak kültürel antropoloji, psikoloji, sinirbilim, jestler ve işaret dili üzerine yapılan bilişsel bilim araştırmalarından hareketle, kavramsal yaşamımızın bedenin uzamsal ve motor etkinliklerinde başladığını ve köklendiğini ileri sürmüşlerdir (bkz. Küçük, 2016). Bu yaklaşım anlamın yalnızca dilsel yapılarda değil, doğrudan bedensel deneyimden türediğini savunur (Gallagher, 2023, s. 9). Shaun Gallagher'ın (2023) yorumuna göre "bedensel deneyim ile kavramsal düşünce arasında köprü kuran hususi mekanizma *metafor*dur."

Lakoff ve Johnson *Metaforlar* kitabında dilin bedenlenmiş doğasını ve anlamın bedensel deneyimden doğuşunu ikna edici şekilde gösterirler. Metaforlar dünyayı anlamada kritik bir rol oynar ve üst düzey bilişsel sistemi anlamada önemlidirler. Dilde anlamı mümkün kılan metaforların hepsi bedensel yapımızdan kaynaklanmaktadır. "Lakoff ve Johnson, bedenimizin, fiziksel yasalar tarafından yönetilen bir dünyadaki varoluşundan kaynaklanan metaforlar ve kategoriler yardımıyla düşünüldüğüne inanmaktadırlar" (Ataria, 2022, s. 33). Bu durumda karmaşık ve üst düzey bilişsel faaliyet olarak kabul edilen dil kullanımı, dünyada yaşayan canlı bedenden kaynağını almaktadır. Metaforlar, yukarı-aşağı, ön-arka, içeri-dışarı, yakın-uzak, itme-çekme gibi temel ve tekrar eden "imaj şeması" üzerine inşa edilir. Temel imaj şeması da bedensel deneyimden üretilir (Lakoff ve Johnson, 2015, s. 40). Örneğin soyut bir kavram olan adalet bir tür denge ile ifade edilerek kavramsallaştırılır. Soyut bir kavram olan erdem dik durmak olarak algılanır. Geleceğe yönelik planlar yapmak, ufka doğru bakmakla ilgilidir.

Yukarıya ve ileriye yönelik olarak ifade edilir. Örneğin mutlu olduğumda "ayaklarım yerden kesildi" şeklinde ifade edebilirim, mutluluk ve iyi yukarı yönelimlidir. Kederli olan, mutsuzluk aşağıdadır. Örneğin, derde düşmek, dibe vurmak gibi. Bilinçli olan yukarıda, bilinçsiz olan aşağıdadır. Kalk/uyan. Gözkapakları düşünce uykuya daldı (aşağı yönelim). Sağlık ve hayat

yukarıda, hastalık ve ölüm aşağıdadır. Sağlığın zirvesi, hastalıktan yatağa düşmek vb. (Lakoff ve Johnson, 2015, s. 40-42).

Lakoff ve Johnson, *Metaforlar* eserinde insanlararası ilişkiler için sıklıkla kullanılan, belli bir başlangıç noktası olarak belli bir rotada, birlikte başlanan ve ilerleyen bir yolculuk olarak ifade edilir. Böylelikle uzamsal yönelim ve hareket temelli yolculuk metaforu kavramsallaştırılır. Lakoff ve Johnson'ın ifadesiyle;

> AŞK BİR YOLCULUKTUR
> Ne kadar uzaktan geldiğimize bir bak.
> Dönüm noktasındayız.
> Şimdi ayrı yollara gitmek zorundayız.
> Artık geri dönemeyiz.
> Bu ilişkinin herhangi bir yere gideceğini sanmıyorum.
> Neredeyiz?
> Saplanıp kaldık.
> Uzun ve dikenli bir yol.
> Bu ilişki bir çıkmaz sokak.
> Gerçekten tekerleklerimiz dönüyor (Lakoff ve Johnson, 2015, s. 78-79).

İmaj şemasından hareketle bu kavramsal metaforların kullanımı gelişigüzel ya da rastlantı değildir. Tam tersine, soyut yaşantılarımızın daha somut, bedensel ve tecrübe edilebilir yapılarla anlamlandırmanın bir ürünüdür. Aşkın, yolculuk metaforuyla ifade edilmesi sadece bir benzetme olmamakla birlikte aynı zamanda bedensel bir tecrübeye karşılık gelir. Dolayısıyla aşk durağan, statik bir içsel durum olmaktan çıkarak, yönü ve başlangıcı olan bedensel bir hareket olur. Benzer şekilde bu örneklerdeki gibi aşk birlikte aynı yöne bakmakla ve bir yol boyunca ilerlemekle yönelimli metaforlarla bedenselleşir. Bu çalışma ve bundan esinlenen diğer psikoloji ve nörobilim çalışmaları anlamın ve soyut akıl yürütmenin de mekânsal ve bedensel bir zemine dayandığını göstermektedir.

Görülüyor ki, bedenlenmiş biliş kuramı bilinçli olmayan beden durumlarının işlenmesinde bedenli olmanın önemine dikkat çekmiştir. Bunun ötesinde beden sahibi olmak dünyayı algılamamızı da biçimlendiren, bu nedenle de algının ve bilişin doğasını yeniden sorgulamamızı sağlayan alternatif bir paradigmadır. Üstelik Lakoff ve Johnson'un öncülük ettiği bedenlenmiş semantik kuramı, beden sahibi olmanın sadece duyu-motor düzeyde etkili olmadığını; mantık, matematik gibi üst-düzey zihinsel işlemlerde bile be-

denli olmanın kurucu bir yol oynadığını göstermiştir. Kısacası bedenli biliş teorisi, bilişin en temellerinde bedene dayandığını öne sürer.

Sonuç

Zihin felsefesi tarihinde bedenlenmiş biliş kuramı bilişin doğası ve zihne dair yenilikçi ve alternatif bir kuram olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, çağdaş zihin felsefesinde kartezyen düalizmin miras bıraktığı zihin-beden ayrılığına karşı geliştirilen bedenlenmiş bilinç yaklaşımını sistematik bir biçimde analiz etmek ve bu kuramın hem felsefi hem de bilimsel açıdan sunduğu alternatif perspektifi ortaya koymaktır.

Kartezyen düalizmin miras bıraktığı zihin-beden sorunun çözümüne yönelik geliştirilen davranışçılık, hesaplayıcı kuram, işlevselcilik gibi çağdaş yaklaşımlar zihni soyut bir sistem olarak tasavvur ederken; özdeşlik kuramı, indirgemeci materyalizm, fizikalizm, heterofenomenoloji gibi kuramlar da beyne vurgu yapmışlar, ama bedeni ihmal etmişlerdir. İndirgemeci olmayan yaklaşımlar ise zihinsel yaşamın fenomenolojik tecrübe boyutunu öne çıkarmışlar, ama onlar da bilim ile iletişimi koparma eğiliminde olmuşlardır. Bedenlenmiş biliş kuramı hem fenomenolojik tecrübeyi hem bilimsel araştırmayı bir arada ele alan yeni bir kuram olarak ortaya çıkmıştır.

Bedenlenmiş biliş kuramına göre Husserl'in yönelimsellik kavramı ve yaşayan beden (*Leib*) ile nesnel beden (*Körper*) arasında yaptığı ayrım, bilincin doğasını anlamada yeni bir perspektif sunmuştur. Husserl'in sonraki yazılarında dikkat çektiği ufuksal yönelimsellik kavramı bedenin tecrübedeki önemini göstermiştir. Ancak Merleau-Ponty bedenin tecrübenin oluşumundaki önemine vurgusuyla bir beden fenomenolojisi geliştirmiştir. Onun beden fenomenolojisi bedenlenmiş biliş teorisi için temel bir felsefi arkaplan olmuştur.

Shaun Gallagher ve Dan Zahavi, çalışmalarında bilinç-öncesi tecrübenin oluşumunda bedenin ne kadar önemli rol oynadığını göstermiş, en basitinden dik durmanın bile düşünmemizin ve dünyadaki tecrübemizin kuruluşunda nasıl büyük önemi olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca bilinçli düşünme süreçlerine girmeyen, ama beden sahibi olmak nedeniyle gelen bir tür yönelimsellik olarak tanımladıkları düşünme-öncesi yönelimsellik (*pre-noetic intentionality*) şeklinde görülebilecek proprieseptif algı, bedenin dünyayı anlayışımızda ne kadar önemli olduğunu gösterir. Çeşitli nörolojik bozukluklarda da gördüğümüz proprosepsiyon yitiminin algıya ve tecrübeyi neredeyse imkânsız hale getirdiğini göstermektedir. Ayrıca beden imgesi ile beden şeması arasında yaptıkları ayrımla, farkında olmaksızın hareket ederken bedenimizi arkaplan bilinci ile nasıl algılayıp konumlandırdığımızı açıklarlar.

Bu çalışmalar bedenin bir tür bilinç-öncesi biliş için önemli ve kurucu olduğunu gösterirler ama tüm bu analizlerden sanki beden sadece bilinç öncesi için önemlidir gibi bir sonuç çıkarılabilir. Oysa bedenlenmiş semantik teorisi en soyut anlam bütünlüklerinde, matematiksel ve mantıksal düşünmede bile bedenin kurucu bir işleve sahip olduğunu gösterir. Bu çalışmalar, metaforların bedensel deneyime dayandığını ortaya koymakta; soyut kavramsallaştırma ve akıl yürütme gibi bilişsel yetilerimizin, somut ve bedensel deneyimlerden türeyen kavramsal metaforlar aracılığıyla gerçekleştiğini göstermektedir.

Bu yaklaşım, yalnızca algı ve hareketin değil, dil ve anlamın da bedensel temellerinin olduğunu göstermekte ve bedenlenmiş bilinç kuramının açıklayıcı gücünü artırmaktadır.

1991 yılında Varela, Thompson ve Rosch'un yayımladığı *Bedenlenmiş Zihin* eseri bu çalışmalar için bir dönüm noktası oluşturmuştur. Francisco Varela'nın enaktif yaklaşımı, bedenlenmiş bilinç kuramını biyolojik temellere oturtmakta ve *autopoesis* kavramı aracılığıyla yaşamın kendini üretici doğasını bilişsel süreçlerle ilişkilendirmektedir. Biliş, sadece beynin içsel kapasitesiyle sınırlı olmayıp aynı zamanda bedenin çevresiyle etkileşimleri sonucu ortaya çıkan dinamik ve sürekli yenilenen bir süreçtir. Bu perspektif, bilişi statik bir temsil sistemi olarak gören geleneksel yaklaşımları aşarak, onu dinamik ve etkileşimsel bir süreç olarak kavramamızı sağlamaktadır.

Bedenlenmiş bilinç kuramının felsefi katkısı, geleneksel zihin felsefesi problemlerine yenilikçi çözümler sunmasında görülmektedir. Özellikle diğer zihinler problemi ve bilincin zor problemi gibi klasik felsefi meseleler, bedensel etkileşim ve öznelerarası koordinasyon perspektifinden yeniden değerlendirildiğinde farklı bir yol ortaya çıkmaktadır. "Zihin, öznelerarasılıkla birlikte yaşayan bedenle ortaya çıkar" şeklindeki bakış, zombi problemini ve fenomenal bilincin açıklanabilirliği sorununu farklı bir açıdan ele almamızı sağlamaktadır. Bedenlenmiş zihin kuramının fenomenoloji, nörobilim, sistem teorisi ve hatta Budizm arasında arasında kurduğu verimli bağlantılar, kuramı daha ilgi çekici hale getirmiştir. Bedenlenmiş bilinç kuramının açtığı araştırma perspektifleri oldukça geniş kapsamlıdır. Fenomenolojik psikoloji, bedenlenmiş yapay zekâ, pedagojik biliş modelleri, etik ve toplumsal cinsiyet çalışmaları gibi alanlarda bu kuramın potansiyel uygulamaları bulunmaktadır. Özellikle "nasıl bildiğimiz" sorusuna odaklanan epistemolojik boyutu, bilgi kuramında da paradigmatik değişimlere yol açabilecek potansiyele sahiptir.

Sonuç olarak, bedenlenmiş bilinç kuramı çağdaş zihin felsefesinde gerçek anlamda yeni bir ufuk açmıştır. Kartezyen düalizmin yarattığı sorunları aşarak, zihin ile bedenin birliğini kavramsal ve metodolojik düzeyde yeniden kurmuştur. Fenomenoloji, nörobilim ve Budist meditasyon pratiği arasında kurulan köprü, bilimin ve felsefenin buluşması için yeni olanaklar yaratmıştır. Bu kuramın gelecekteki gelişimi hem felsefi hem de bilimsel araştırmalar için bereketli bir zemin oluşturmaya devam edecek ve insan bilincinin doğasını anlamada paradigmatik dönüşümlere yol açacak potansiyele sahiptir. Bedenlenmiş bilinç kuramı, yalnızca zihin felsefesinin değil, insan doğasını anlamaya yönelik tüm disiplinlerin ufkunu genişleten bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

Aranyosi, I. (2018). Body, skill, and look: Is bodybuilding a sport? *Phenomenology and Cognitive Sciences, 17*(4), 813–828.

Ataria, Y. (2022). *Consciousness in flesh*. Springer Nature.

Ataria, Y., Tanaka, S., & Gallagher, S. (Ed.). (2021). *Body schema and body image: New directions*. Oxford University Press.

Bailey, A. (2019). *Zihin felsefesi* (F. Doruker, Çev.). Fol Yayınları

Blackmore, S. (2021). *Bilinç üzerine konuşmalar* (S. Akbıyık, Çev.). Küre Yayınları.

Block, N. (1997). On a confusion about a function of consciousness. İçinde N. Block, O. Flanagan, & G. Güzeldere (Ed.), *The nature of consciousness: Philosophical debates* (ss. 375–415). MIT Press.

Chalmers, D. J. (2010). *The character of consciousness*. Oxford University Press.

Chomsky, N. (2001). *Dil ve zihin* (A. Kocaman, Çev.). Ayraç Yayınevi.

Churchland, P. M. (2012). *Madde ve bilinç* (B. Ersöz, Çev.). Alfa Yayınları.

Churchland, P. S. (2020). *Nörofelsefe* (Ö. Yılmaz, Çev.). Alfa Yayınları.

Czeszumski, A., Eustergerling, S., Lang, A., Menrath, D., Gerstenberger, M., Schuberth, S., Schreiber, F., Rendon, Z. Z., & König, P. (2020). Hyperscanning: A valid method to study neural inter-brain underpinnings of social interaction. Frontiers in Human Neuroscience, 14, 1–17.

Demir, M. V. (2020). *Yaşamın metafiziği: Hegel'de doğa, tarih ve alışkanlık*. Küre Yayınları.

Dennett, D. C. (1993). Book review of *The embodied mind: Cognitive science and human experience*. *American Journal of Psychology, 106*(1), 121–126.

Dennett, D. C. (2020). *Bilinç açıklanıyor* (S. Kibar, Çev.). Alfa Yayınları.

Di Paolo, E. A., Rohde, M., & De Jaegher, H. (2006). Horizons for the enactive mind:

Values, social interaction and play. İçinde O. Gapenne & E. A. Di Paolo (Ed.), *Enaction: Toward a new paradigm for cognitive science* (ss. 33–89). MIT Press.

Gallagher, S. (1986). Body image and body schema: A conceptual clarification. *Journal of Mind and Behavior, 7*(4), 541–554.

Gallagher, S. (2005). *How the body shapes the mind*. Oxford University Press.

Gallagher, S., & Zahavi, D. (2012). *The phenomenological mind*. Routledge.

Gallagher, S. (2021). Reimagining the body image. İçinde Y. Ataria, S. Tanaka, & S. Gallagher (Ed.), *Body schema and body image: New directions* (ss. 95–112). Oxford University Press.

Gallagher, S. (2023). *Embodied and enactive approaches to cognition*. Routledge.

Güven, Ö. (2024). *Çağdaş zihin felsefesi tartışmaları*. Vakıfbank Kültür Yayınları.

Gürsoy, K. (2007). *Maurice Merleau-Ponty'de algı problemine giriş*. Lotus Yayınevi.

Heil, J. (2020). *Zihin felsefesi: Çağdaş bir giriş* (S. Akbıyık, Çev.). Küre Yayınları.

Hickey, L. P. (2025). The brain in a vat argument. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. https://iep.utm.edu/brain-in-a-vat-argument/ (Erişim: 21.09.2025).

Hofstadter, D. R., & Dennett, D. C. (2008). *Aklın gözü* (F. Doruker, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Hofstadter, D. R., & Dennett, D. C. (2021). *Aklın gözü*. Alfa Yayınları.

Husserl, E. (1982). *Cartesian meditations: An introduction to phenomenology* (D. Cairns, Çev.). Martinus Nijhoff.

Husserl, E. (1989). *Ideas pertaining to a pure phenomenology and to a phenomenological philosophy: Second book, studies in the phenomenology of constitution* (R. Rojcewicz & A. Schuwer, Çev.). Kluwer Academic Publishers.

Johnson, M. (2017). *Embodied mind, meaning, and reason*. University of Chicago Press.

Kirsh, D., & Maglio, P. (1994). On distinguishing epistemic from pragmatic action. *Cognitive Science, 18*(4), 513–549.

Küçük, O. (2016). *Çağdaş metaforlar teorisi: George Lakoff ve Mark Johnson* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Lakoff, G., & Johnson, M. (2015). *Metaforlar* (G. Y. Demir, Çev.). İthaki Yayınları.

Lakoff, G., & Núñez, R. E. (2000). *Where mathematics comes from: How the embodied mind brings mathematics into being*. Basic Books.

Lewis, M., & Staehler, T. (2020). Fenomenoloji. Fol Kitap.

Merleau-Ponty, M. (1983). *The structure of behavior* (A. L. Fisher, Çev.; Önsöz J. Wild). Duquesne University Press.

Merleau-Ponty, M. (2006). *Algının önceliği* (Y. Yıldırım, Çev.). Kabalcı Yayınevi.

Merleau-Ponty, M. (2014). *Algılanan dünya* (Ö. Aygün, Çev.). Metis Yayınları.

Merleau-Ponty, M. (2017). *Algının fenomenolojisi*. İthaki Yayınları.

Nagel, T. (2020). *Yarasa olmak neye benzer* (S. Aktuyun, Çev.). Say Yayınları.

Putnam, H. (1981). *Reason, truth and history*. Cambridge University Press.

Revonsuo, A. (2017). *Bilinç: Öznelliğin bilimi* (S. Değirmenci, Çev.). Küre Yayınları.

Rowlands, M. (2020). Embodied consciousness. İçinde U. Kriegel (Ed.), *The Oxford handbook of the philosophy of consciousness* (ss. 565–582). Oxford University Press.

Ryle, G. (2020). *Zihin kavramı* (S. Çelik, Çev.). Doruk Yayınları.

Sacks, O. (2001). *Karısını şapka sanan adam* (Ç. Çalıkılıç, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Searle, J. (2005). *Akıllar, beyinler ve bilim* (K. Bek, Çev.). Say Yayınları.

Sinigaglia, C., & Rizzolatti, G. (2019). *Beyindeki aynalar* (D. Keleş, Çev.). Alfa Yayınları.

Şan, E. (2017). Algıya göre düşünmek (Maurice Merleau-Ponty). *Cogito,* 88, 65-70.

Şan, E. (2022). *Çağdaş Fransız felsefesi ve fenomenoloji hareketi*. Pinhan Yayıncılık.

Varela, F. J., Thompson, E., & Rosch, E. (2016). *The embodied mind: Cognitive science and human experience*. MIT Press.

Varela, F. J., Thompson, E., & Rosch, E. (2023). *Bedenlenmiş zihin*. Albaraka Yayınları.

Westphal, J. (2020). *Zihin-beden problemi* (S. T. Erdem, Çev.). Pan Yayıncılık.